

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНИЙ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

(назва навчальної дисципліни)

освітній ступінь бакалавр

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 Середня освіта

предметна спеціальність 014.05 Біологія та здоров'я людини

освітня програма Середня освіта: біологія та здоров'я людини

тип дисципліни обов'язкова

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньої програми

Н.В. Граматик

(підпис, ініціали, прізвище)

РЕКОМЕНДОВАНО:

кафедрою загальної педагогіки і спеціальної освіти

протокол №1 від «30» серпня 2023 р.

Завідувач кафедри доц. Звєкова В.К.

(підпис, ініціали, прізвище)

ПОГОДЖЕНО:

Голова ради з якості вищої освіти
факультету педагогічного

доц. Сич Ю.І.

(підпис, ініціали, прізвище)

Розробник програми:

Холостенко Ю.В., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти ІДГУ.

Рецензенти програми:

Іванова Д.Г., кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти ІДГУ.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна	Заочна
Кількість кредитів: 3	<i>Лекиї:</i>	
	18	4
Модуль: 1	<i>Практичні заняття:</i>	
Загальна кількість годин: 90		
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом: 4	<i>Лабораторні заняття:</i>	
Семестр: 7	<i>Семінарські заняття:</i>	
	18	4
Тижневе навантаження (год.):	<i>Консультації:</i>	
- аудиторне: 3		
- самостійна робота: 5	<i>Індивідуальні заняття:</i>	
Форма підсумкового контролю: залік		
Мова навчання: українська	<i>Самостійна робота:</i>	
	54	82

1. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Предмет вивчення навчальної дисципліни: ознайомлення зі станом, етапами розвитку інклюзивної освіти та практикою роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Метою викладання навчальної дисципліни є: засвоєння теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивної освіти в Україні, навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчального закладу.

Передумови для вивчення дисципліни: «Психологія», «Педагогіка», «Вступ до спеціальності з основами наукових досліджень».

Міждисциплінарні зв'язки: навчальний курс пов'язується з циклом навчальних дисциплін «Анатомія людини», «Основи медичних знань та долікарської допомоги».

2. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до спеціальності 014 Середня освіта.

Інформація про компетентності та програмні результати навчання за дисципліною

Шифр	Назва
Загальні компетентності (ЗК)	
ЗК 1	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
ЗК 3	Здатність учитися та оволодівати сучасними знаннями, критично оцінювати соціальні події і явища, прогнозування освітнього процесу.
ЗК 4	Здатність до партнерської взаємодії у професійній діяльності із дотриманням морально-етичних і правових норм, принципів академічної доброчесності.
ЗК 9	Здатність працювати в команді та автономно, ефективно комунікувати у полікультурному та трансграничному просторі.
ЗК 10	Здатність ініціювати педагогічні новації, планувати та управляти часом.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (ФК)	
ФК 3	Здатність до комплексного планування та проектування загальної моделі освітнього процесу з біології, інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», інтегрованих курсів природничої освітньої галузі відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти з урахуванням індивідуальних, вікових особливостей здобувачів освіти та своєрідності осіб з особливими освітніми потребами.
ФК 7	Здатність до практичного застосування здоров'яцентрованих природничих знань, теоретично-прикладних засад педагогічного супроводу безпечної життєдіяльності та позитивної соціалізації учнів.
Програмні результати навчання(ПРН)	
ПРН 1	Знати наукові та культурні досягнення світової цивілізації, виявляти громадянську позицію щодо територіальної цілісності та демократичного устрою України, дотримання прав людини та опанування загальнолюдських цінностей.
ПРН 4	Знати етичні норми педагогічної діяльності, принципи толерантності, діалогу й співробітництва, цінувати й поважати різноманіття та мультикультурність світу.
ПРН 8	Вміти діяти автономно та брати відповідальність за результат, працювати в команді, керувачись національними та світовими цінностями.
ПРН 9	Виявляти здатність до оригінальності та інноваційності в проектуванні траєкторії особистісного та професійного розвитку.
ПРН 16	Здатний вчитися упродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.
ПРН 17	Здійснювати моніторинг успішності освітньо-виховного процесу, враховувати критеріальну основу оцінювання результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу, відстежувати динаміку розвитку обдарованих та здібних здобувачів освіти, а також осіб, які мають особливі освітні потреби.

3. Матриця відповідності компетентностей результатам навчання за дисципліною

Шифр компетентності	Результати навчання			
	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність та відповідальність
ЗК 1	ПРН 1			
ЗК 3		ПРН 16		ПРН 16
ЗК 4	ПРН 4		ПРН 4	
ЗК 9		ПРН 8		ПРН 8
ЗК 10		ПРН 9		ПРН 9
ФК 3		ПРН 17		
ФК 7		ПРН 17		

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назви модулів / тем	Кількість годин (денна форма навчання)							Кількість годин (заочна форма навчання)						
		Аудиторні	Лекції	Семинарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота	Аудиторні	Лекції	Семинарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота
1	Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: сутність, головні завдання і принципи	4	2	2	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	10
2	Особливості впровадження інклюзивного навчання в українських школах	4	2	2	-	-	-	14	-	-	-	-	-	-	10
3	Технологія особистісно зорієнтованого навчання в інклюзивному класі	4	2	2	-	-	-	5	2	1	1	-	-	-	10
4	Організація педагогічного процесу в інклюзивному класі	6	2	4	-	-	-	5	2	1	1	-	-	-	10
5	Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання	4	2	2	-	-	-	5	2	1	1	-	-	-	10
6	Особливості роботи асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням	4	2	2	-	-	-	5	2	1	1	-	-	-	10
7	Індивідуальне та стандартизоване оцінювання в інклюзивному процесі.	4	2	2	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	10
8	Роль сім'ї в процесі інтегрування дитини з особливими освітніми потребами в соціокультурне середовище.	6	2	4	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	10
Проміжний контроль		-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Разом:		36	16	20	-	-	-	54	8	4	4	-	-	-	82

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни за темами:

III. Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: сутність, головні завдання і принципи.

Вступ до навчального курсу. Сутність інклюзивної освіти. Нормативно-правове забезпечення інклюзивного навчання. Головні завдання та принципи розвитку інклюзивної освіти. Проблеми стихійного інтегрування дітей з особливими потребами в освітній простір України.

Реалізація основних принципів інклюзивної освіти у країнах Європи. Досвід упровадження інклюзії в країнах Америки та Канади. Облаштування безбар'єрного доступу в зарубіжній інклюзивній школі.

Тема 2. Особливості впровадження інклюзивного навчання в українських школах.

Характеристика спеціальної освіти в Україні та шляхи модернізації освітньої галузі. Класифікація порушень психофізичного розвитку дітей та особливості їх навчання й виховання. Проблеми організації педагогічного процесу в інклюзивному класі. Рекомендації для вчителів початкової школи, котрі працюють в умовах інклюзії.

Тема 3. Технологія особистісно зорієнтованого навчання в інклюзивному класі.

Педагогічні засади особистісно зорієнтованої взаємодії в інклюзивному процесі. Сутність педагогіки дитиноцентризму. Психолого-медико-педагогічна консультація і її значення у визначенні навчальної перспективи дитини. Основні етапи психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Типові потреби міжособистісної взаємодії в системах «батьки-діти», «батьки-вчителі», «учні-учні» та ін.

Тема 4. Організація педагогічного процесу в інклюзивному класі.

Ресурсні можливості інклюзивної та спеціальної освіти. Адаптації та модифікації у навчальному процесі школи з інклюзивним навчанням. Освітні технології, інноваційні методики роботи з учнями з особливостями психофізичного розвитку. Курикулум навчального та корекційно-розвивального процесу.

Тема 5. Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання.

Поетапне впровадження інклюзивної освіти (психодіагностичний етап, оформлення документації для здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами; розробка та затвердження індивідуальних програм навчання і розвитку з рекомендаціями для педагогів і батьків, розроблених за участі різних фахівців (лікаря, психолога, соціального педагога, педагога-дефектолога, учителя-логопеда); створення власної навчальнометодичної та інформаційної бази та ін.

Тема 6. Особливості роботи асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням.

Асистент вчителя в українському законодавстві: основні функції, завдання, необхідні компетентності. Зміст роботи асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу, його посадові обов'язки. Документація асистента вчителя. Професійна діяльність асистента вчителя щодо налагодження комунікації з батьками учнів в інклюзивному класі. Батьки та інклюзія: приклади справжнього педагогічного партнерства.

Тема 7. Індивідуальне та стандартизоване оцінювання в інклюзивному процесі.

Сутність і завдання індивідуального й стандартизованого оцінювання учнів. Психологічні особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами. Аналіз якісних показників індивідуального оцінювання. Розроблення змісту портфолію. Тести і застереження щодо їх застосування в інклюзивному класі. Методи стимулювання пізнавальної активності учнів в умовах

інклюзії.

Тема 8. Роль сім'ї в процесі інтегрування дитини з особливими освітніми потребами в соціокультурне середовище.

Батьки та інклюзія. Батьки як члени навчальних команд. Налагодження стосунків з педагогами та персоналом школи. Допомога громадських організацій та соціальних служб. Волонтерство та адвокатство батьків.

5.2. Тематика семінарських занять

Тема 1. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: сутність, головні завдання і принципи. Зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти Сучасні міжнародні дослідження особливостей навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Тема 2. Особливості впровадження інклюзивного початкового навчання в українських школах.

Тема 3. Технологія особистісно зорієнтованого навчання в інклюзивному класі.

Тема 4. Організація педагогічного процесу в інклюзивному класі

Тема 5. Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання.

Тема 6. Особливості роботи асистента вчителя в класі з інклюзивним навчанням.

Тема 7. Індивідуальне та стандартизоване оцінювання в інклюзивному процесі.

Тема 8. Роль сім'ї в процесі інтегрування дитини з особливими освітніми потребами в соціокультурне середовище.

5.2. Організація самостійної роботи студентів

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин		Форми звітності
		денна	заочна	
1.	Опрацювання лекційного матеріалу	5	10	Конспект
2.	Підготовка до семінарських занять	9	10	Конспект
3	Підготовка до модульного контролю	4	10	Модульна контрольна робота
4.	Виконання індивідуальних завдань за темами: 1. підготовка реферату 2. опрацювання наукових статей 3. підготовка до презентації результатів дослідження	10 10 16	10 20 22	Реферат Анотація Презентація
	Разом	54	82	

Тематика індивідуальних завдань

Результати власного індивідуального дослідження студенти презентують на семінарському занятті (обсяг презентації – не менше 10 слайдів).

1. Роль батьків у здобутті освіти дитини з особливими потребами.
2. Інклюзія - вибір сучасних батьків.
3. Ідеологічне підґрунтя спеціальної та інклюзивної освіти.
4. Роль батьків у здобутті освіти дитини з особливими потребами.
5. Інклюзія - вибір сучасних батьків.
6. Ідеологічне підґрунтя спеціальної та інклюзивної освіти.
7. Міфи радянської дійсності - щасливе дитинство в інтернаті.
8. Діяльність батьківських громадських організацій в Україні та за кордоном.
9. Принципи побудови корекційного процесу та необхідність їх дотримання в навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії.

10. Модель взаємодії спеціалістів для залучення дитини з особливими потребами в загальноосвітній простір.
11. Навчально-методичне забезпечення освіти дітей з особливими освітніми потребами.
12. Використання індивідуального плану в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.
13. Індивідуальний навчальний план як складова курикулуму.
14. Методичні вимоги до індивідуального навчального плану для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
15. Аналіз основних компонентів індивідуального навчального плану.
16. Психолого-педагогічні особливості критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з тяжкими вадами мовлення.
17. Психолого-педагогічні особливості критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з тяжкими вадами зору.
18. Оцінювання в навчальному процесі (зарубіжний досвід).

Перелік наукових статей для самостійного опрацювання

1. Колупаєва А. Інтегративні тенденції в освіті дітей з особливими потребами в Україні. http://canada-ukraine.org/ukr_Journal_V1.htm
2. Таранченко О.М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі / О.М. Таранченко, А.А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 3(79). – 2016. С. 7-18.
3. Федоренко О. Особливості впровадження технологій спільного викладання в процес навчання учнів з порушенням слуху в різних типах освітніх закладів / О.Федоренко // Особлива дитина: навчання та виховання. - № 4 (71). – 2014. С. 75-81.
4. Сак Т.В. Тестування у спеціальній школі: доцільність, шляхи реалізації. Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів. – 2009. – № 4.
5. Жаровцева Т.Г. Неблагополучна сім'я: своєрідність, проблеми, педагогічна підтримка. – Одеса, 2011. 220 с.
6. Захарчук М.Є. Проблеми формування професійної компетентності викладача в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні <http://gnpu.edu.ua/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/ZaharchukKluchkovska>.

6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

- 6.1. *Форми поточного контролю*: практичні заняття, індивідуальні завдання.
- 6.2. *Форми проміжного контролю*: модульна контрольна робота.
- 6.3. *Форми підсумкового контролю успішності навчання*: залік.

7. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Під час поточного контролю оцінюються відповіді студента на практичних заняттях, результати самостійної роботи з науковою літературою, а також якість виконання індивідуальних завдань.

Модульна контрольна робота проводиться в письмовій формі та включає два теоретичні питання.

Зразок варіанту модульної контрольної роботи:

1. Національне законодавство у сфері навчання і виховання дітей з особливими потребами у загальноосвітньому просторі.
2. Освітня інтеграція: генезис науково-теоретичних підходів до проблеми інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

8.1. Шкала та схема формування підсумкової оцінки:

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
	залік
90-100	зараховано
70-89	
51-69	
26-50	не зараховано
1-25	

Схема розподілу балів

Максимальна кількість балів	70 балів (поточний контроль) – середньозважений бал оцінок за відповіді на семінарських заняттях та виконання індивідуальних завдань, який переводиться у 100-бальну шкалу з ваговим коефіцієнтом 0,7	30 балів (проміжний контроль) за результатами виконання модульної контрольної роботи
Мінімальний пороговий рівень	35 балів (поточний контроль)	16 балів (проміжний контроль)

8.2. Критерії оцінювання під час аудиторних занять.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
5 балів	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно й аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
4 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
3 бали	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Однак не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо не володіє навчальним матеріалом, однак фрагментарно, поверхово (без аргументації й обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.

1 бал	Оцінюється робота студента, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
0 балів	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

8.3. Критерії оцінювання індивідуальних завдань

<i>Вид</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>
Реферат	5
Опрацювання наукових статей	5
Презентація	5

Критерії оцінювання *реферату*: самостійність та оригінальність дослідження, виконання поставлених завдань, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела.

Критеріями оцінювання *питань для самостійної підготовки* є вміння студента визначати ключові позиції та тезово розкрити зміст питання.

Критеріями оцінювання презентації є її відповідність змісту доповіді студента за матеріалами дослідження та оригінальність візуального представлення.

8.4. Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Проміжний модульний контроль проводиться у формі письмових відповідей на теоретичні питання. Оцінювання проміжного контролю здійснюється за шкалою: - від «0» до «30».

Критеріями оцінювання є: повнота відповіді, аналіз теоретичного матеріалу, вміння обґрунтовувати власну думку.

8.5. Критерії оцінювання під час підсумкового контролю.

Підсумкова оцінка виставляється за результатами поточного та проміжного контролю.

9. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби: ноутбук, проектор.

10. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні джерела

1. Білозерська І.О. Деякі аспекти формування батьківської компетентності у родинах, що мають дітей з порушеннями розвитку // Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з порушеннями розвитку. - К., 2010.
2. Діти з особливими потребами у школі: Психолого-педагогічний супровід / Ольга Романова та ін. - К.: Шкільний світ, 2011. С.22-36.
3. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами: навч.посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Б. Іванова. - К.: Задруга, 2020. 416 с.
4. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/ Кол. авторів: Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М та ін. / За заг. ред. Даниленко Л.І. – К.: 2007. 128 с.
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. - К.: САММІТ-книга, 2020.
6. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їхнього навчання. - К.: 2016.

7. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупаєвої А.А. - К: «А.С.К.», 2012. 308 с.
8. Пантюк Т.І., Невмержицька О.В., Пантюк М.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. - 2-ге видання, доповнене і перероблене. - Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2020. 324 с.
9. Путівник для батьків з особливими потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX». 2018.
10. Сак Т.В. Тестування у спеціальній школі: доцільність, шляхи реалізації. Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів. - 2019. № 3.
11. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. Авторів: Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М., та ін. / За заг. ред. Даниленко Л.І.- К.: 2007. 128 с.
12. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник. - Луганськ: Альма-матер, 2003.- 436 с.

Додаткові джерела:

1. Алексеева В., Костриця Л. Технології соціальної роботи з дезадаптивними дітьми та молоддю. – К.: Шкільний світ, 2012. 120 с.
2. Білозерська І.О. Реалізація компетентнісної парадигми у роботі з батьками дітей з порушеннями психофізичного розвитку // Особлива дитина: навчання і виховання. – Дефектологія. - № 4., К.- 2011.
3. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. - 2011. - №3 (березень). С.10-14
4. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: 2-е изд.: Уч. пос. – М., 2011. – 160 с.
5. Данілавичючє Е.А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / Е.А. Данілавичючє, С.В. Литовченко / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с. (Серія «Інклюзивна освіта»)
6. Жаровцева Т.Г. Неблагополучна сім'я: своєрідність, проблеми, педагогічна підтримка. – Одеса, 2011. 220 с.
7. Захарчук М.Є. Проблеми формування професійної компетентності викладача в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М.Є. Захарчук. – Режим доступу: <http://gnpu.edu.ua/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/ZaharchukKluchkovska>.
8. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами» за підтримки програми ІВРР – ТАСІС Європейської комісії / ВФ «Крок за кроком». – К. : ФО-П Придатченко П.М., 2007. 180 с.
9. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод.посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Вид.група «АТОПОЛ», 2020. 273 с.
10. Колупаєва А. Інклюзивна освіта в теорії і практиці діяльності школи / А.Колупаєва, Н.Софій, Ю.Найда, Л.Даниленко // Директор школи. - 2017. - № 7 (631), лютий. С.17-22.
11. Колупаєва А. Нормативне забезпечення інклюзивного навчання / А.Колупаєва, Н.Софій, Ю.Найда, Л.Даниленко // Директор школи. - 2018.- № 9 (633, березень. С.26-31.
12. Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю. Інклюзивне навчання: партнерські стосунки з родинами / Алла Колупаєва, Наталія Софій, Юлія Найда, Лідія Даниленко // Директор школи. - 2011. - № 10 (634), березень. С.20-25.
13. Колупаєва А. Організація діяльності інклюзивної школи / А.Колупаєва, Н.Софій, Ю.Найда, Л.Даниленко // Директор школи. - 2019. - № 8 (633), березень. С.21-28.
14. Колупаєва А. Особливості управління інклюзивною школою / А.Колупаєва, Н.Софій, Ю.Найда, Л.Даниленко // Директор школи. - 2019.- № 11 (635), березень. С.23-28.
15. Колупаєва А.А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-

- методичний посібник / А.А. Колупаєва, Е.А. Данілавічюте, С.В. Литовченко. – К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 192 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
16. Мостецька О. Сучасні методи навчання математики у спеціальній школі / О.Мостецька // Дефектолог. - 2011. № 10 (58). С.57-59.
 17. Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах// Директор школи. - 2011. № 5-6, лютий. С.37-39.
 18. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. 252 с.
 19. Хоружа Л.Л. Етичний розвиток педагога: Навч. пос. – К., 2012. 205 с.
 20. Фоміна Н. Активізація пізнавальної діяльності розумово відсталих школярів. Методи, прийоми та організаційні форми навчання / Н.Фоміна // Дефектолог.-2011.- № 10 (58). С.9-11.
 21. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon3.rada.gov.ua
 22. Закон України «Про спеціальну освіту» (проект) // Міністерство освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua
 23. Кваліфікаційні характеристики посад педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів та установ освіти / МОН України // Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів: Наказ МОН України № 665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8456/8457/468632/>
 24. Концепція розвитку інклюзивної освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 №912) // Міністерство освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua
 25. Шулікін. Д. Майбутнє інтернатів та інклюзія / Д. Шулікін // Освіта України. - 2020. - № 8. С. 8-9.
14) Щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти : Лист Міністерства освіти і науки України від 25.06.2020 № 1/9-348 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2020. - № 7. С. 87-95.

Електронні ресурси

- Закон України "Про освіту"
- Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року №872 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах"
- Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 545 "Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр"
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 09 грудня 2010 року №1224 "Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах"
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2016 року №8 "Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти"
- Наказ Міністерства освіти і науки України 01 серпня 2018 року № 831 "Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти" – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-18#n20>.
- Концепція розвитку інклюзивної освіти. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН №912 від 01.10.2010 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/